

Журавель Т. В. Особливості формування толерантності у вихованців колоній / Т. В. Журавель // Роль педагогічної етики у професійній підготовці сучасного вчителя : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 14–15 трав. 2008 р.) / [ред. кол. : В. Огнев'юк, Л. Хоружа та ін.]. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2008. – С. 177–180.

Особливості формування толерантності у вихованців колоній

*Журавель Тетяна Василівна,
асистент кафедри соціальної педагогіки
і корекційної освіти
Інституту психології та соціальної педагогіки
Київського педагогічного університету ім. Б. Грінченка*

Формування толерантності в учнівської та студентської молоді сьогодні набуває важливого значення в українському суспільстві. Щоденні повідомлення про озброєні напади скінхедів на громадян різних країн – представників інших рас, які в силу тих чи інших обставин проживають на території України; нетолерантне ставлення до людей, що мають особливі потреби через фізичні або психічні вади, до людей, що мають ВІЛ-позитивний статус – і це далеко не повний перелік тих, чії права та потреби зазнають утисків з боку таких самих громадян України, які вважають свої права вагомішими за права інших.

Питання формування толерантності та подолання дискримінації у світі мають дуже давню історію. Про толерантність у своїх працях писав Дж. Локк (відомий твір «Нариси про терпимість»), Вольтер, Гьоте та багато інших мислителів, філософів давнини. Над розробкою форм, прийомів, методів формування толерантності серед підростаючого покоління працювало не одне покоління видатних педагогів: так чи інакше у своїх доробках ідею толерантності, терпимості, гуманізму та поваги розвивали Я. Коменський, І. Песталоцці, А. Дистервег, Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинський.

Визначним етапом у всесвітньому русі за ідеї толерантності стало прийняття у 1995 році Організацією Об'єднаних Націй «Декларації принципів толерантності» – міжнародного документу, в якому толерантність розглядається як «повага, прийняття та правильне розуміння всієї багатоманітності культури, форм самовияву й прояву». У документі наголошується, що толерантність не означає терпимого ставлення до соціальної несправедливості, відмови від своїх або прийняття чужих переконань, а є «визнанням того, що люди із природи своєї відрізняються зовнішнім виглядом, становищем, мовою, поведінкою і мають право жити в мирі та зберігати свою індивідуальність».

В українських школах сьогодні реалізується ряд проектів, спрямованих на формування толерантності та подолання дискримінації. Так, наприклад, проект «Ранкова зустріч: розвиток взаємоповаги та толерантності» впроваджується Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» спільно з Міжнародним центром ресурсів для дітей за підтримки Агентства міжнародного розвитку США з 2004 року. Проект одночасно реалізується також в Болгарії, Росії та Румунії. В Україні за цим проектом працюють понад 600 закладів освіти Київської, Дніпропетровської, Львівської, Полтавської, Хмельницької, Кіровоградської,

Журавель Т. В. Особливості формування толерантності у вихованців колоній / Т. В. Журавель // Роль педагогічної етики у професійній підготовці сучасного вчителя : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 14–15 трав. 2008 р.) / [ред. кол. : В. Огнев'юк, Л. Хоружа та ін.]. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2008. – С. 177–180.

Херсонської областей та м. Києва. Метою проекту є розвиток соціальних, емоційних навичок дітей молодшого віку, ставлень і цінностей, які заохочують турботливу та толерантну поведінку дітей, їхніх учителів, директорів шкіл через проведення ранкових зустрічей всіх дітей класу з усіма вчителями. Ранкові зустрічі складаються з чотирьох компонентів: вітання, обговорення новин, обмін інформацією, заняття за певними темами, що стосуються проблем толерантності. Такі заняття дають дітям можливість опанувати різноманітні соціальні та навчальні навички, об'єднуючи соціальне, емоційне та інтелектуальне навчання кожного члена групи.

Однак, найбільшій увазі сьогодні потребують ті діти, які часто опиняються поза увагою навчальних закладів та позашкільних установ, ті, хто має проблеми з відвідуванням школи та більшу частину свого часу проводять на вулиці і рано чи пізно поповнюють лави засуджених, потрапляючи до виховних колоній. У структурі установ Державного департаменту України з питань виконання покарань функціонують 10 виховних колоній, у тому числі одна – для тримання неповнолітніх засуджених дівчат. Станом на січень 2008 року хлопців у колоніях для неповнолітніх перебувало 1798 осіб, дівчат – 104 особи.

Чому саме дана категорія дітей, на нашу думку, потребує найбільшій увазі?

По-перше, освітній та виховний рівень неповнолітніх в колоніях є вкрай низьким. Лише 51,3% неповнолітніх ув'язнених до засудження навчалися у загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах, більш як 40% – до скоєння злочину не працювали і не навчалися; 58% – не одержали повноцінного піклування та виховання, оскільки вони сироти або з вихідці з неповних сімей. Щорічно до виховних колоній надходить 50–70 неповнолітніх, які не вміють читати й писати. Значна частина цих підлітків соціально та педагогічно занедбані, також у них переважають такі фонові несприятливі фактори для їх повноцінного розвитку як низьке почуття власної гідності, відсутність елементарних соціально необхідних навичок, культури поведінки, несформованість мотиваційної сфери, рівня домагань, занижений рівень розумового розвитку. Причини цього криються у тому, що, як було відзначено, такі діти на початкових етапах свого розвитку мали негативні приклади та моделі поведінки дорослих; високий відсоток засуджених не мав повноцінного сімейного виховання; багато з них - соціальні та біологічні сироти, батьки інших - позбавлені прав, перебувають в місцях позбавлення волі, зловживають алкоголем, вживають наркотики, або ж заробляючи гроші за кордоном, не приділяють належної уваги дітям (останнє характерно для західних регіонів України). Більшу частину часу такі діти проводили на вулиці, без корисної зайнятості, в асоціальних або ж кримінальних угрупованнях, саме там відбувалось становлення і розвиток ціннісних орієнтацій, внутрішньої нормативної бази, установок неповнолітніх. Окрім того, значний відсоток

Журавель Т. В. *Особливості формування толерантності у вихованців колоній* / Т. В. Журавель // *Роль педагогічної етики у професійній підготовці сучасного вчителя : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 14–15 трав. 2008 р.)* / [ред. кол. : В. Огнев'юк, Л. Хоружа та ін.]. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2008. – С. 177–180.

вихованців до засудження мали алкогольну або наркотичну залежність. Вищенаведене слугує основою для формування агресивних форм поведінки, неприйняття будь-яких установок, що вирізняються від власних, стереотипність, ригідність мислення, бурхливу реакцію на «інаковірство», яке може проявлятися у відмінній манері поведінці, одязі, мові, інших цінностях, бажаннях та вміннях їх задовольняти, а також зовнішньому вигляді. Відповідно, така бурхлива реакція може стати причиною конфлікту, що часто закінчується застосуванням фізичної сили, а отже – порушенням не лише моральних норм та режиму установи, а й норм кримінального кодексу України.

По-друге, вихованці колоній мають вкрай низький рівень розвитку життєвих навичок (в тому числі – навичок ведення діалогу, розв'язання конфліктів, прийняття рішень тощо), що безпосередньо пов'язано з толерантною поведінкою.

По-третє, у виховній колонії підлітки, що не лише не мають відповідних моральних норм та ціннісних орієнтацій, а й схильні до засвоєння негативу, надихаються новими правилами та установками, які дає їм кримінальна субкультура, що у тій чи іншій мірі присутня у кожній установі пенітенціарної системи. Якщо розглядати на вагах *толерантність* як моральну якість, що характеризує терпиме ставлення до поглядів, думок, звичок інших людей, незалежно від їх етнічної, національної або культурної приналежності та *кримінальну субкультуру*, що має протилежні толерантності засади, та на якій часто будуються взаємини між неповнолітніми засудженими, постає проблема, що потребує якнайшвидшого вирішення: яким чином протистояти кримінальній субкультурі та формувати взаємини вихованців на засадах толерантності та бажанні краще розуміти себе й інших, вступати з ними в контакт, взаємодіяти без примусу, виявляти повагу й довіру.

По-четверте, ряд досліджень громадських організацій, проведених за сприяння Державного департаменту України з питань виконання покарань, що мали місце у виправно-трудовах та виховних колоніях, свідчать про низький рівень толерантності самого персоналу установ. Виявлено цікаву закономірність – чим довше людина працює в колонії, чим вищу посаду обіймає і чим більша відповідальність на неї покладена, тим нижчий рівень толерантності як до самих засуджених, так і до колег. Також цікавим є те, що рівень толерантності психологів пенітенціарних установ, що мають працювати над формуванням відповідної поведінки у засуджених, також є дуже низьким (1,33 порівняно з відносною нормою 6,1-7 балів за десятибальною шкалою). Що ж до рівня толерантності засуджених по відношенню до різних соціальних груп, а їх досліджувалось близько 28, то він становить 2,69 бали, в той час, як до персоналу установ виконання покарань – 5,4 (що може свідчити про надання засудженими соціально схвальних відповідей), до таких самих засуджених, які вони - 1,89 балів з 10-и можливих. Така ситуація достатньо яскраво свідчить про морально-психологічний клімат, що панує у середовищі

Журавель Т. В. Особливості формування толерантності у вихованців колоній / Т. В. Журавель // Роль педагогічної етики у професійній підготовці сучасного вчителя : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 14–15 трав. 2008 р.) / [ред. кол. : В. Огнев'юк, Л. Хоружа та ін.]. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2008. – С. 177–180.

засуджених і ще раз підкреслює необхідність проведення відповідної роботи з подолання проблеми.

Отже, соціальному працівнику, соціальному педагогу, психологу, що працює з вихованцями колонії, важливо пам'ятати – чим нижчий рівень толерантності серед вихованців, тим вищий рівень соціального напруження у стосунках, тим важче здійснювати соціально-педагогічну, виховну, корекційну діяльність у такому середовищі. Відповідно збільшується рівень конфліктів, дискримінації, для якої завжди знайдеться привід у закритій установі.

Працюючи над питанням виховання толерантності серед засуджених, у своєму дослідженні ми визначили ряд акцентів:

1. Врахування соціально-психологічного портрету вихованця, де визначено реальний рівень соціальної та педагогічної занедбаності, цінності, мотиви, потреби, вихованця та його життєву історію, яка може містити причини того чи іншого прояву дискримінації та інтолерантності у поведінці. За даними досліджень 66,2% засуджених не вважають своє покарання справедливим, що так само загострює бачення ними соціальної несправедливості, а отже спричиняє відповідні форми інтолерантної поведінки. Саме розуміння парадигми рівності, віра у рівність та справедливість є потужним підґрунтям виховання толерантності, отже важливо сприяти усвідомленню підлітком своєї провини та необхідності внутрішньої роботи над собою щодо самовиховання. Особливу увагу варто приділяти формуванню стабільного почуття ідентичності. «Індивід зі стабільною ідентичністю не буде перебільшувати власну цінність за рахунок недооцінки інших людей і буде більш схильним розглядати різноманітність як збагачення, а не як загрозу» (Х. Вайденфельд).

2. Зважаючи на несформованість життєвих навичок, що є вкрай важливими у контексті виховання толерантності, необхідним вважаємо:

- забезпечення широкої поінформованості щодо сутності толерантності, а також дискримінації, причин та наслідків конфліктів, конструктивних шляхів розв'язання конфліктних ситуацій;

- сприяння усвідомленню вихованцями значущості толерантної поведінки та викорінення дискримінаційних проявів із власного життя; усвідомлення переваг толерантної поведінки;

- розвиток у вихованців умінь та навичок, що допоможуть упровадити толерантність у повсякдення, наприклад, уміння слухати та чути, вести діалог, розв'язувати конфлікти, виявляти емпатійність та співчуття, уміння співпереживати, приймати іншу точку зору, конструктивно критикувати тощо. Саме такі соціальні компетентності допомагають людям жити у взаємній повазі, створюють умови для позитивного, відкритого спілкування між окремими членами суспільства.

3. Спрямування своїх зусиль на подолання проявів кримінальної субкультури, яка передбачає, наприклад, розмежування за групами (так звані «головуючі» та «підлеглі») підлітків, засуджених за певними статтями

Журавель Т. В. Особливості формування толерантності у вихованців колоній / Т. В. Журавель // Роль педагогічної етики у професійній підготовці сучасного вчителя : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 14–15 трав. 2008 р.) / [ред. кол. : В. Огнев'юк, Л. Хоружа та ін.]. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2008. – С. 177–180.

Кримінального кодексу України, також диференціація ставлення та ролі у групі засуджених відповідно інтелектуального та фізичного розвитку, матеріального стану, попереднього кримінального досвіду (власного або ж батьків чи родичів), а це загострює нерівність, формує стосунки на основі стереотипності, жорстокості.

4. Організація навчання персоналу колонії, у першу чергу спеціалістів служби соціально-психологічної та виховної роботи (психологів, вихователів, методистів тощо), режимно-оперативної служби. Тут головною метою навчання є не лише вироблення умінь та навичок формування толерантної поведінки серед вихованців, а й підвищення рівня толерантності серед самих фахівців. Окрім того, визначено за необхідне в подальшому так само подаючи інформацію щодо суті, причин та наслідків явища інтолерантності, розвивати відповідні уміння та навички, що сприятимуть прояву толерантності у поведінці фахівців як по відношенню до вихованців, так і до колег. Одним з подальших завдань є усунення професійного егоцентризму, що погіршує стосунки між спеціалістами різних служб на основі переконання про важливість роботи власної та другорядність діяльності фахівців інших підструктур. Окрім того, необхідною є робота з персоналом щодо попередження професійної деформації (поінформованість щодо суті та етапів професійної деформації для можливості самодіагностики, релаксаційні заняття, семінари-тренінги за участю різних фахівців, доцільним є впровадження консультацій психолога або ж групових занять з психологом, залучення до культурних заходів).

Толерантність є моральною основою спілкування у будь-якому цивілізованому суспільстві, що сприяє не лише взаєморозумінню між людьми, а й конструктивній взаємодії, зменшенню рівня конфліктів, а отже й злочинів. Для вихованців колоній збільшення рівня толерантності у поведінці слугуватиме досягненню цілей ресоціалізації, зміни негативних моделей поведінки та повернення до суспільства з морально новою налаштованістю та новим баченням власних життєвих перспектив.

Література:

1. Ворон М., Кавун Ю. Ранкова зустріч: розвиток взаємоповаги та толерантності // Підручник для директора. – 2006. – №4.
2. Панасюк М.Б. Специфіка соціальної роботи у місцях позбавлення волі // Соціальна політика і соціальна робота. – 2002 – №2.
3. Проблеми пенітенціарної теорії та практики. Щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ / Редкол. : В.М. Синьов та ін. – К., 2001. – 408 с.